The Islamic Journal of Women and the Family
Print ISSN: 2538-6190 Online ISSN: 2717-4085
Homepage: https://pzk.journals.miu.ac.ir

A Comparative Re-Examination of Islamic and Existentialist Structures in Defining the Feminine Role, with an Emphasis on the Concept of Motherhood (Case Study: Hajieh Khanom Amin and Simone de Beauvoir)

Hourieh Rabbani Isfahani [1]✉

1. Department of Ahl al-Bayt Knowledge, Faculty of Theology and Ahl al-Bayt Studies, University of Isfahan, Isfahan, Iran.
Email: h.rabbani@theo.ui.ac.ir 0000-0001-5844-6839

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 16 May 2026
Received in revised form 29 June 2026
Accepted 8 August 2026
Available online 27 September 2026

Keywords:
concept of motherhood,
existentialist motherhood,
Islamic motherhood,
Simone de Beauvoir,
Hajieh Khanom Amin.

ABSTRACT

Objective: : Motherhood is a fundamental concept within the framework of religious knowledge and Islamic studies regarding women; its interpretation across different intellectual paradigms entails distinct epistemological and social implications. This study aims to conduct a comparative re-examination of the concept of motherhood within religious-ethical and existentialist frameworks by analyzing the perspectives of Hajieh Khanom Amin, a prominent Islamic thinker, and Simone de Beauvoir, a representative of existentialist feminism.

Method: This study employed a qualitative approach, specifically thematic analysis, based on the study and coding of key texts by two thinkers: the exegetical and ethical works of Hajieh Khanom Amin and The Second Sex by Simone de Beauvoir.

Results: The findings indicate that Simone de Beauvoir's analysis of motherhood begins with an examination of social and historical constructs within modern Western societies; over the course of her intellectual evolution, this analysis shifts from the ontological perspective of "Otherness," as articulated in The Second Sex, toward a critique of contemporary political and social structures. Consequently, in her thought, motherhood is viewed not as a biological phenomenon, but as a structural instrument that reinforces women's marginal status and constrains their agency within historical and political contexts. In contrast, Hajieh Khanom Amin, drawing upon a religious anthropology, regards motherhood as a conscious, ethical, and spiritual responsibility that fosters a woman's spiritual growth, facilitates the upbringing of the next generation, and elevates the moral order of society.

Coclusions: Research findings indicate that the difference between these two perspectives is rooted in anthropological foundations and differing conceptions of freedom and responsibility; furthermore, the religious-ethical paradigm offers a meaningful, civilization-building interpretation of motherhood that does not conflict with women's social activism.

Cite this article: Rabbani Isfahani, H. R. (2026). A Comparative Re-Examination of Islamic and Existentialist Structures in Defining the Feminine Role with an Emphasis on the Concept of Motherhood (Case Study: Hajieh Khanom Amin and Simone de Beauvoir). *The Islamic Journal of Women and the Family,* 14(3), 27-46. https://doi.org/10.22034/ijwf.2026.23552.2588

© Author(s). retain the copyright and full publishing rights.
Publisher: Al-Mustafa International University.
DOI: https://doi.org/10.22034/ijwf.2026.23552.2588

Introduction

Motherhood has consistently been one of the most contentious concepts in discourses surrounding womanhood, freedom, and social roles. In contemporary scholarship, this concept sits at the intersection of the biological sciences, ethics, religion, and philosophy, having undergone numerous re-examinations. On one hand, motherhood is traditionally understood as a natural, relational, and ethical role at the heart of family and social life; on the other, modern feminist and existentialist perspectives have critically analyzed it as a site of limitation, social construction, and gendered expectations. These conflicting interpretations reflect deeper divergences in anthropological and epistemological presuppositions regarding human nature, the concept of freedom, responsibility, and the essence of female agency.

This study aims to conduct a comparative conceptual analysis of motherhood within two distinct intellectual frameworks: the ethical-religious thought of Hajieh Khanom Amin and the existentialist feminism of Simone de Beauvoir. Hajieh Khanom Amin is examined as a representative of the discourse of Islamic ethics, wherein motherhood is linked to spiritual perfection, moral responsibility, and the building of civilization. In contrast, Simone de Beauvoir is studied as a leading existentialist philosopher who, in her seminal work The Second Sex, addresses motherhood as a historically constructed condition that has often limited women's autonomy. The significance of this research lies in the fact that many contemporary disputes regarding the roles of women in the family and society stem not merely from practical concerns, but from divergent fundamental ideas concerning freedom, embodiment, duty, and human flourishing.

Method

This study employed a qualitative comparative design based on thematic analysis. The research materials consisted of selected primary texts by Hajieh Khanom Amin (specifically Makhzan al-Irfan) and Simone de Beauvoir (the original text of The Second Sex). The research process was conducted in several systematic stages:

- Identification and collection: All statements related to motherhood, feminine roles, responsibility, agency, and freedom were extracted.
- Coding: Relevant excerpts were entered into MAXQDA 10 software, and systematic coding was performed.
- Thematization: Initial codes were elevated, first to organizing themes and subsequently to higher-level interpretive categories, to generate overarching concepts.

This interpretive approach enabled the researcher to access not only explicit statements but also the fundamental presuppositions shaping each thinker's position. It is worth noting that the analysis focused on conceptual interpretation; given the purely textual nature of the research, there were no human participants, and thus, procedures regarding informed consent were not applicable.

Results

The thematic analysis identified two distinct sets of themes:

1. Motherhood in the thought of Hajieh Khanom Amin: The findings highlighted five key themes: (a) childbearing as an act of worship and a continuation of divine creation; (b) the mother's pivotal position as an educator and moral agent; (c) the endowment of the maternal role with dignity, respect, and established rights; (d) motherhood as a moral commitment and duty toward social order; and (e) the mother's fundamental role in the moral and spiritual upbringing of the child. Overall, Amin views motherhood as a value-oriented mission aligned with the woman's pursuit of human perfection.

2. Motherhood in the thought of Simone de Beauvoir: Analysis of The Second Sex revealed four central themes: (a) motherhood as a socio-historical condition rather than a fixed essence; (b) an explicit critique of biological essentialism and the reduction of women to instruments of reproduction; (c) motherhood as a sphere where a woman's autonomy and freedom are curtailed; and (d) the primacy of "existential self-creation" over maternal roles. It should be noted, however, that Beauvoir's critique focuses on the social structures governing motherhood and should not be simplistically generalized into a rejection of female embodiment in its entirety.

Comparative findings: The fundamental difference lies in the philosophical point of departure; for Amin, motherhood is a "moral mission," whereas for Beauvoir, it is an "imposed destiny" within historical-political contexts. In Amin’s thought, freedom is realized through the "responsible fulfillment of obligations," whereas in de Beauvoir's thought, it is achieved through "transcending social roles."

Conclusions

The results indicate that divergent interpretations of motherhood are rooted in fundamental worldviews. Hajieh Khanom Amin's approach is grounded in "religious anthropology," whereas de Beauvoir's is based on "existentialist critique." This study demonstrates that, depending on the philosophical framework, motherhood can be understood either as a transcendent spiritual responsibility or as a restrictive mechanism. Ultimately, the findings emphasize that any discourse on the concept of motherhood remains incomplete without addressing broader questions regarding human nature and the meaning of agency. Future research could expand upon this understanding by examining other social roles of women, such as employment and public participation.

Author Contributions

All stages of research design, article writing, and editing of the final versions were carried out by the author alone.

Data Availability Statement

Data are available from the authors upon request.

Acknowledgements

The author wishes to express their gratitude and appreciation to all those who provided moral support during the conduct of the research.

Ethical Considerations

The author emphasizes that all ethical principles have been observed in conducting and publishing this research. This has been confirmed by the author. Cases such as falsification of data, distortion of results, plagiarism, and any other unethical behavior have been strictly avoided in this study.

Funding

This study was conducted without receiving any financial support from government, commercial, or non-profit organizations.

Conflict of Interest

The author declares that there are no conflicts of interest in connection with this study. In other words, there were no financial or personal interests that could affect the results of the study.

پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده
شاپا چاپی: ۶۱۹۰-۲۵۳۸ شاپا الکترونیکی: ۴۰۸۵-۲۷۱۷
Homepage: https://pzk.journals.miu.ac.ir

بازخوانی تطبیقی ساختارهای اسلامی و اگزیستانسیالیستی در تعریف نقش زنانه با تأکید بر مفهوم مادری (مورد مطالعه:حاجیه خانم امین و سیمون دوبووار)

حوریه ربانی اصفهانی[۱] ✉

۱. گروه معارف اهل‌بیت علیهم‌السلام، دانشکده الهیات و معارف اهل‌بیت علیهم‌السلام، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: H.rabbani@theo.ui.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۲۶
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۴/۰۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۱۷
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۰۵

کلیدواژه‌ها:
مفهوم مادری،
مادری اگزیستانسیالیستی،
مادری اسلامی،
سیمون دوبووار،
حاجیه خانم امین.

چکیده

هدف: مادری از مفاهیم بنیادین در منظومه معرفت دینی و مطالعات اسلامی زن است که تفسیر آن در ساختارهای فکری مختلف، پیامدهای معرفتی و اجتماعی متفاوتی به همراه دارد. در پژوهش حاضر با هدف بازخوانی تطبیقی مفهوم مادری در ساختار دینی- اخلاقی و اگزیستانسیالیستی، دیدگاه‌های حاجیه خانم امین به‌مثابه متفکر برجسته اسلامی و سیمون دوبووار به‌عنوان نماینده فمینیسم اگزیستانسیالیستی بررسی شد.

روش پژوهش: این پژوهش به‌روش کیفی از نوع تحلیل مضمون انجام شد که براساس مطالعه و کدگذاری متون اصلی دو متفکر، شامل آثار تفسیری و اخلاقی حاجیه خانم امین و کتاب جنس دوم اثر سیمون دوبووار، انجام شد.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که تحلیل سیمون دوبوار از مفهوم مادری، از واکاوی برساخت‌های اجتماعی و تاریخی در بستر جوامع مدرن غربی آغاز شده و در مسیر تکامل فکری وی، از رویکرد هستی‌شناختی «دیگری بودن» در کتاب جنس دوم، به سوی نقد ساختارهای سیاسی و اجتماعی متأخر گذار کرده است. براین‌اساس، مادری در اندیشه او نه یک امر زیستی، بلکه ابزاری ساختاری برای تثبیت موقعیت حاشیه‌ای زن و محدودسازی سوژگی او در بافت تاریخی و سیاسی قلمداد می‌شود. در مقابل، حاجیه خانم امین با اتکا به انسان‌شناسی دینی، مادری را مسئولیتی آگاهانه، اخلاقی و معنوی تلقی می‌کند که زمینه‌ساز رشد روحی زن، تربیت نسل و ارتقای نظم اخلاقی جامعه است.

نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش حاکی از آن است که تفاوت این دو دیدگاه، ریشه در مبانی انسان‌شناختی و معنای متفاوت آزادی و مسئولیت دارد و پارادایم دینی- اخلاقی می‌تواند قرائتی معنادار و تمدن‌ساز از مادری ارائه دهد که با کنش‌گری اجتماعی زن در تعارض نیست.

استناد: ربانی اصفهانی، حوریه (۱۴۰۵). بازخوانی تطبیقی ساختارهای اسلامی و اگزیستانسیالیستی در تعریف نقش زنانه با تأکید بر مفهوم مادری. (مورد مطالعه: حاجیه خانم امین و سیمون دوبووار). *پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده*، ۱۴(۳)، ۲۷-۴۶. https://doi.org/10.22034/IJWF.2026.23552.2588

ناشر: جامعه المصطفی العالمیه.

© نویسندگان.

مقدمه

مسئله زن و نقش مادری از مباحث محوری در مطالعات اسلامی زن و خانواده به شمار می‌آید؛ زیرا مادری نه‌تنها یک نقش زیستی، بلکه عنصری بنیادین در شکل‌گیری نظم اخلاقی، تربیتی و اجتماعی جامعه تلقی می‌شود. در منظومه معرفت دینی، مادری با مفاهیمی چون کرامت انسانی، مسئولیت اخلاقی و تربیت نسل پیوند خورده و ازاین‌رو، تبیین نظری آن واجد اهمیت معرفتی و تمدنی است. (حسینی، ۱۳۹۴) در این چارچوب، خانواده که نخستین نهاد اجتماعی و مادر که محور تربیت اخلاقی و عاطفی کودک است، نقشی تعیین‌کننده در انتقال ارزش‌های دینی و فرهنگی ایفا می‌کند (امین، بی‌تا، ۳۰۱/۸-۳۰۲). با این حال، در پارادایم‌های فکری معاصر، به‌ویژه در جریان‌های فمینیستی، مفهوم مادری اغلب به‌عنوان نهادی اجتماعی و تاریخی مورد بازخوانی انتقادی قرار گرفته است. نظریه‌پردازان فمینیستی با نقد ذات‌گرایی زیستی، نقش‌هایی چون مادری را برساخته مناسبات قدرت، تاریخ و فرهنگ دانسته و بر این نکته تأکید می‌کنند که این نقش‌ها لزوماً برخاسته از ماهیت طبیعی زن نیستند (باقریان، ۱۴۰۲). در این رویکرد، مادری می‌تواند به ابزاری برای بازتولید نابرابری‌های جنسیتی و محدودسازی مشارکت اجتماعی زنان تبدیل شود.

در میان این جریان‌ها، فمینیسم اگزیستانسیالیستی سیمون دوبووار[1] جایگاهی برجسته دارد. دوبووار با تکیه بر اصل اگزیستانسیالیستی «تقدم وجود بر ماهیت»، هویت زنانه را امری اکتسابی و برساخته اجتماعی می‌داند و با طرح گزاره مشهور «زن زاده نمی‌شود، بلکه زن می‌شود» (دوبووار، ۱۴۰۱، ۳۲/۱-۳۵؛ دوبووار، ۱۹۷۵)، نقش جامعه و ساختارهای تاریخی را در شکل‌دهی به نقش‌های جنسیتی برجسته می‌کند. از این منظر، مادری در بستر خاص جوامع مدرن غربی، اغلب به‌مثابه نهادی تعریف می‌شود که زن را به قلمرو تکرار، وابستگی و درون‌ماندگاری سوق داده و امکان تحقق آزادی، خودآیینی و کنش‌گری اجتماعی او را محدود می‌کند (دوبووار، ۱۴۰۱، ۵۱۲/۲-۵۱۵). در سال‌های بعد و در دیگر آثار وی، مفهوم مادری در مسیر تکامل فکری وی، از رویکرد هستی‌شناختی «دیگری بودن» در *کتاب جنس دوم*، به سوی نقد ساختارهای سیاسی و اجتماعی متأخر گذار کرده است. براین‌اساس، مادری در اندیشه او نه یک امر زیستی، بلکه ابزاری ساختاری برای تثبیت موقعیت حاشیه‌ای زن و محدودسازی سوژه‌گی او در بافت تاریخی و سیاسی قلمداد می‌شود. گذار فکری او از تحلیل ماهیت وجودی زن به سوی نقد نهادی، نشان می‌دهد که مادری فقط یک تجربه زیسته نیست، بلکه یک‌موقعیت سیاسی است. او بر این باور است که تا زمانی که ساختارهای اقتصادی، حقوقی و نهادهای خانواده بازنگری نشوند، مفهوم مادری همواره می‌تواند مکانیسمی برای بازتولید تبعیض و بازگرداندن زن به حاشیه در بسترهای جدید اجتماعی باشد (مویی[2]، ۱۹۹۴)

در مقابل، در سنت فکری اسلامی و به‌ویژه در آثار حاجیه خانم امین در جایگاه اندیشمند زن مسلمان، مادری نه فقط یک نقش اجتماعی، بلکه مسئولیتی اخلاقی و معنوی است که با کرامت ذاتی زن و غایت کمال انسانی پیوند دارد. بانو امین با اتکا به مبانی انسان‌شناختی و الهیاتی اسلام، زن را موجودی عقلانی، مختار و برخوردار از ظرفیت‌های فطری برای رشد معنوی می‌داند و مادری را یکی از مهم‌ترین عرصه‌های فعلیت‌بخشی به این ظرفیت‌ها معرفی می‌کند (امین، بی‌تا، ۱۰۱/۳-۱۰۲؛ امین، بی‌تا، ۶۷/۴-۶۸). از نظر او، مادری نه امری تحمیلی، بلکه مسئولیتی آگاهانه است که با نیت الهی می‌تواند به تربیت اخلاقی نسل و ارتقای سلامت معنوی جامعه بینجامد (امین، ۱۳۶۹).

در تبیین تفاوت‌های بنیادین میان دو رویکرد، نمی‌توان از نقش بسترهای تاریخی و معرفتی که این دو متفکر در آن بالیده‌اند، چشم‌پوشی کرد. سیمون دوبوار در بستر گذار جوامع غربی به سوی مدرنیته و در مواجهه با ساختارهای سنتی اروپایی، مادری را از منظر آزادی و خودآیینی فردی بازخوانی می‌کند؛ بستری که بر تقابل میان طبیعت و فرهنگ استوار

1. Simone de Beauvoir
2. Moi, T.

است. (دوبووار، ۱۴۰۱، ۵۱۲/۲-۵۱۵) در مقابل، اندیشه بانو امین در افق انسان‌شناسی اسلامی و سنت اخلاق غایت‌مند، ریشه دارد که در آن، نقش‌های انسانی نه براساس گسست از سنت، بلکه بر بنیاد کمال معنوی و مسئولیت‌پذیری در پیشگاه حق تعریف می‌شوند (امین، بی‌تا، ۱۱۲/۳-۱۲۰). با وجود این تفاوت‌های خاستگاهی، در پژوهش حاضر با هدف عبور از توصیف محض بسترهای تاریخی، بر واکاوی «ماهیت مفهومی مادری» تمرکز شد تا نشان داده شود چگونه این دو پارادایم متفاوت، به دو الگوی متمایز از هستی‌شناسی زنانه دست یافته‌اند. براین‌اساس، تفاوت تلقی از مفهوم مادری در اندیشه سیمون دوبووار و حاجیه خانم امین، فقط اختلافی در ارزیابی یک نقش اجتماعی نیست، بلکه ریشه در دو رویکرد انسان‌شناختی و اخلاقی متفاوت دارد؛ رویکردی که در سویی آزادی را در گسست از نقش‌های تثبیت‌شده جست‌وجو می‌کند و در سوی دیگر، آزادی را در پذیرش آگاهانه مسئولیت و حرکت در مسیر کمال انسانی معنا می‌بخشد. ازاین‌رو، مسئله اصلی پژوهش حاضر آن است که مفهوم مادری در اندیشه این دو متفکر چگونه تعریف می‌شود و این تفاوت‌ها چه دلالت‌هایی برای مطالعات اسلامی زن و خانواده دارد.

ادبیات موضوع و پیشینه پژوهش

۱. پیشینه نظری

مطالعه مفهوم مادری مستلزم اتکا به مبانی نظری‌ای است که تصویری روشن از انسان، نقش‌های جنسیتی و نسبت فرد با جامعه ارائه دهند. در نظریه‌های اجتماعی معاصر، نقش‌های زن و مرد اموری طبیعی و تغییرناپذیر تلقی نمی‌شوند، بلکه در بستر تاریخ، فرهنگ و ساختارهای اجتماعی شکل می‌گیرند. (محمدی‌اصل، ۱۳۸۴) از این منظر، مادری نیز فقط یک واقعیت زیستی نیست، بلکه نهادی اجتماعی است که معنا و کارکرد آن در چارچوب‌های نظری مختلف دگرگون می‌شود (حسینی، ۱۴۰۲).

در چارچوب نظری بسیاری از گرایش‌های فمینیسم همچون فمینیسم رادیکال، اگزیستانسیالیست و مارکسیست، مسئله مادری همواره در پیوند با نقد نابرابری‌های جنسیتی و روابط قدرت تحلیل شده است. (رودگر، ۱۳۹۴، ۶۵-۱۴۰) این نحله‌های فمینیسم با نقد ذات‌گرایی زیستی، بر این نکته تأکید می‌کند که نقش‌هایی چون مادری و همسری سرنوشت طبیعی زنان نیستند، بلکه در فرآیندهای تاریخی و اجتماعی تثبیت شده‌اند (باقریان، ۱۴۰۲). از این منظر، مادری می‌تواند به ابزاری برای محدودکردن زنان و حذف آنان از عرصه عمومی بدل شود و حق انتخاب زن در پذیرش یا رد مادری به‌مثابه یکی از اصول بنیادین اندیشه فمینیستی مطرح شود (حسینی، ۱۴۰۲). فمینیسم اگزیستانسیالیستی بر آزادی، انتخاب و تجربه زیسته فردی تأکید دارد. انسان در این دیدگاه موجودی است که ماهیت خود را از طریق کنش آگاهانه، می‌سازد و هیچ نقش از پیش‌تعیین‌شده‌ای نباید به‌مثابه سرنوشت قطعی بر او تحمیل شود. مادری نیز فقط زمانی واجد معناست که حاصل انتخاب آزادانه زن باشد، نه الزام اجتماعی یا هنجاری (دوبووار، ۱۴۰۱، ۵۱/۲-۵۳). سیمون دوبووار که نماینده فمینیسم اگزیستانسیالیستی است، زن را موجودی می‌داند که هویت او در فرآیند اجتماعی‌شدن شکل می‌گیرد و نقش‌های زنانه، از جمله مادری، محصول تاریخ و فرهنگ‌اند، نه طبیعت ثابت (دوبووار، ۱۴۰۱، ۱/۱، ۳۲-۳۵). او مادری را نهادی می‌داند که در بسیاری از موارد، زن را در قلمرو تکرار و وابستگی نگاه می‌دارد و مانعی برای تحقق آزادی و خودآیینی اوست، به‌ویژه زمانی که وظیفه‌ای طبیعی و اجتناب‌ناپذیر معرفی شود (دوبووار، ۱۴۰۱، ۵۱۲/۲-۵۱۵).

نگاه اسلامی به زن و مادری بر پایه انسان‌شناسی اخلاق‌محور و غایت‌مند استوار است. در این دیدگاه، انسان دارای کرامت ذاتی است و نقش‌های او در نسبت با کمال اخلاقی و معنوی معنا می‌یابد. (روحانی مشهدی، ۱۳۹۳؛ حسینی، ۱۳۹۴) در همین افق فکری، حاجیه خانم امین، زن را موجودی عقلانی و اخلاقی می‌داند که استعداد کمال معنوی دارد و مادری را یکی از مهم‌ترین عرصه‌های فعلیت‌بخشی به این ظرفیت‌ها معرفی می‌کند (امین، بی‌تا، ۳۰۱/۸-۳۰۲). از نظر امین، مادری

نه نقشی تحمیلی، بلکه مسئولیتی آگاهانه است که با نیت الهی، به رشد معنوی زن و تربیت اخلاقی نسل آینده می‌انجامد (امین، ۱۳۶۹). براین‌اساس، مبانی نظری پژوهش حاضر، بر دو تلقی متفاوت از مادری استوار است که در آثار سیمون دوبووار و حاجیه خانم امین به‌روشنی قابل مشاهده است و چارچوب لازم برای بررسی تطبیدام قفی این مفهوم را فراهم می‌آورد.

۲. پیشینه تجربی پژوهش

بررسی پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بیشتر مطالعات موجود، تحلیل کلی نظریه فمینیستی سیمون دوبووار و مسئله هویت زن را مورد نظر قرار داده و مادری اغلب به‌صورت گذرا مورد توجه بوده است. برای نمونه، صفوت صفایی و قدرسی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای باعنوان «بررسی غریزه مادری بر پایه نظریه‌های سیمون دوبووار» مادری را در چارچوب نقد ذات‌گرایی تحلیل کرده‌اند، اما به بررسی مستقل و جامع این مفهوم نپرداخته‌اند. رسولی‌پور و مهدوی (۱۳۹۲) نیز در پژوهشی باعنوان «نقد دیدگاه فمینیستی سیمون دوبووار درباره ازدواج و مادری با رویکرد به اندیشه‌های امام خمینی رحمه‌الله علیه»، مادری را ذیل نقد نهاد خانواده بررسی نموده‌اند و تمرکز اصلی آنها بر نقد فمینیسم بوده است. همچنین در مقاله چاوشی و بستان (۱۳۹۸) با تمرکز بر ماهیت زن در فمینیسم اگزیستانسیالیستی، مادری فقط پیامد اجتماعی این تلقی فلسفی مطرح شده است.

در حوزه مطالعات تطبیقی، پژوهش صفوت صفایی و قدسی(۱۳۹۸) به مقایسه‌ای محدود میان مادری در اندیشه دوبووار و عرفان اسلامی پرداخته است، اما چارچوب نظری منسجمی ارائه نمی‌دهد. در مقابل، پژوهش‌هایی که درباره اندیشه حاجیه خانم امین انجام شده است، مانند مطالعه طیبی و علیپور (۱۴۰۲)، بیشتر بر جایگاه مادری در تمدن اسلامی تمرکز داشته و فاقد رویکرد تطبیقی با دوبووار هستند.

برآیند این مطالعات نشان می‌دهد که پژوهشی که به‌طور مستقل و تطبیقی مفهوم مادری را در اندیشه سیمون دوبووار و حاجیه خانم امین بررسی کرده باشد، در پژوهش‌های موجود دیده نمی‌شود و این موضوع خلأیی است که پژوهش حاضر درصدد پر کردن آن است. به‌ویژه، مطالعات فمینیستی بر محدودیت‌های اجتماعی- فرهنگی مادری تمرکز کرده و مطالعات اسلامی بر جنبه‌های اخلاقی، تربیتی و معنوی آن تأکید دارند (محمدی‌اصل، ۱۳۸۴، حسینی، ۱۴۰۲).

در پژوهش حاضر با تلفیق این رویکردها و با بهره‌گیری از تحلیل مضمون کیفی، امکان بررسی جامع‌تر و نظام‌مندتر مادری فراهم شده است که چارچوب لازم برای تحلیل تطبیقی و استخراج مفاهیم کلیدی از دو ساختار فکری متفاوت را ایجاد می‌کند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر به‌روش کیفی از نوع تحلیل مضمون و در چارچوب مطالعه تطبیقی طراحی شد تا تفاوت‌ها، همپوشانی‌ها و ابعاد مفهومی نقش زنانه و مادری در دو ساختار فلسفی و دینی به‌صورت نظام‌مند بررسی شود. روش این پژوهش از نوع تحلیل مضمون است؛ زیرا این روش امکان شناسایی، طبقه‌بندی و تفسیر نظام‌مند الگوهای معنایی نهفته در متون را فراهم می‌کند. داده‌های پژوهش از طریق مطالعه هدفمند متون اصلی و ترجمه‌های معتبر گردآوری شد. در مرحله نخست، متن‌ها چندین بار و به‌صورت خط‌به‌خط بازخوانی شدند تا تمامی گزاره‌ها، مفاهیم و دلالت‌های مرتبط با «زن»، «مادری»، «هویت جنسیتی» و «نقش اخلاقی-اجتماعی زن» شناسایی شود. واحد تحلیل، جمله‌ها و بندهای معنایی واجد دلالت مفهومی بود؛ سپس فرایند کدگذاری در چند مرحله انجام شد. در مرحله نخست، کدهای باز به گزاره‌های متن اختصاص یافت. در این فرایند، ۱۷۴ کد اولیه از کتاب جنس دوم سیمون دوبوار و ۱۲۸ کد اولیه از آثار حاجیه خانم امین استخراج شد. در ادامه، کدهای مشابه یا هم‌معنا در قالب زیرمضامین و سپس مضامین ثانویه سازمان‌دهی شدند. در نهایت، مضامین نهایی در دو سطح مفهومی و تطبیقی صورت‌بندی شد تا امکان تحلیل انتقادی و تفسیر مقایسه‌ای فراهم آید.

تمرکز مطالعه بر آثار اصلی سیمون دوبووارو حاجیه خانم امین قرار گرفت؛ زیرا این دو متفکر از حیث منشأ اعتبار سوژه

زن و مفهوم مادری، دیدگاه‌هایی متمایز و اثرگذار ارائه کرده‌اند. لازم به ذکر است که تفاوت بنیادین در نگاه این دو متفکر، علاوه بر تفاوت در مبانی انسان‌شناختی، ریشه در بسترهای تاریخی متفاوتی دارد که هر یک از این دو در آن بالیده‌اند.

سیمون دوبوار در فضای عصیان علیه سنت‌های صلب اروپایی و در بطن جنبش‌های مدرنیستی قرن بیستم می‌اندیشد که مادری را به‌مثابه ابزاری برای به حاشیه راندن زن در تاریخ مردسالار نقد می‌کند (دوبوار، ۱۴۰۱). در مقابل، بانو امین در بستری از سنت‌های عرفانی و اخلاق اسلامی قلم می‌زند که جهان را نه عرصه تقابل اراده‌ها، بلکه میدان تجلی اراده الهی و تکامل معنوی می‌داند. اگرچه این بسترها، مفروضات اولیه و افق‌های فکری هر یک را به‌شکل‌گیری رهیافت‌های متمایز سوق داده است، اما پژوهش حاضر نه درصدد تاریخ‌نگاری تطبیقی، بلکه معطوف به «تحلیل محتوایی و مقایسه مفاهیم» است تا نشان دهد چگونه دو نظام معرفتی متفاوت، برخلاف تفاوت‌های بستری، به دو تعریف متناقض از مسئولیت مادری دست یافته‌اند (امین، بی‌تا). در چارچوب اگزیستانسیالیستی دوبووار، زن سوژه‌ای ساخته‌شده در بستر مناسبات تاریخی و اجتماعی تلقی می‌شود و مادری نیز امری است که می‌تواند در برخی زمینه‌ها با محدودیت‌های ساختاری و فرهنگی همراه شود (دوبوار، ۱۴۰۱). در مقابل، در پارادایم دینی حاجیه خانم امین، زن واجد ظرفیت‌های ذاتی و مادری عرصه‌ای برای تحقق اخلاقی، تربیتی و معنوی دانسته می‌شود. این تمایز بنیادین، مبنای تحلیل تطبیقی پژوهش را شکل داده است.

جدول۱. نمونه کدگذاری اولیه و ثانویه *کتاب جنس دوم* سیمون دوبوار

گزاره متنی	منبع (*کتاب جنس دوم*، جلد۲)	کدگذاری اولیه	کدگذاری ثانویه
مادری اغلب به‌عنوان سرنوشت طبیعی زنان معرفی می‌شود، اما در واقع نقشی اجتماعی است که به آنان تحمیل می‌گردد.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص۲۲۰	مادری تحمیلی	نقش اجتماعی مادری و تحمیل اجتماعی
زنی که مادر می‌شود، اغلب هویت خود را با فرزندش یکی می‌بیند و ممکن است حس خود را از دست بدهد.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص۴۵	از دست دادن هویت، ادغام با فرزند	هویت زن در مادری
جامعه زنان را از کودکی آموزش می‌دهد که مادری سرنوشت آنان است و مقاومت در برابر آن دشوار است.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ۴۵	آموزش اجتماعی، فشار کودکی	فشار اجتماعی بر مادری
مادر شدن یعنی، محدود کردن خود؛ زمان، انرژی و آرمان‌های زن اغلب به‌طور کامل توسط فرزند مصرف می‌شود.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص۵۰	محدودیت فردی	صرف منابع برای فرزند محدودیت و از دست دادن آزادی
انتظار می‌رود مادر برای فرزندش وجود داشته باشد؛ هویت او اغلب در هویت فرزند محو می‌شود.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص۵۲	مسئولیت مطلق	محو هویت هویت زن و کودک
ازدواج و زندگی خانوادگی، زنان را در موقعیت وابسته و ثانویه نگه می‌دارند.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص۲۳۵	وابستگی	موقعیت ثانویه کنترل اجتماعی زنان
زندگی زن اغلب با توانایی او در پرورش و تربیت فرزندان ارزیابی می‌شود، نه با دستاوردهای شخصی‌اش.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص ۶۰	ارزش‌گذاری بر مراقبت، نه دستاورد	نقش تربیتی و ارزیابی اجتماعی
جامعه زنان را تحت فشار قرار می‌دهد تا نیازهای خانواده را بالاتر از خود قرار دهند؛ اغلب به قیمت آزادی شخصی.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص ۶۲	فشار خانوادگی، قربانی آزادی	محدودیت فردی و انتظارات خانواده
زنان اغلب هویت خود را براساس مردان و همسرانشان تعریف می‌کنند و این وابستگی اجتماعی را تقویت می‌کند.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص ۲۴۰	وابستگی به مرد، تعریف هویت	هویت زن و وابستگی جنسیتی
از زنان انتظار می‌رود که همیشه مراقب دیگران باشند و نیازهای خانواده را بر خواسته‌های شخصی خود ترجیح دهند.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص ۶۵	مراقبت دائمی، اولویت خانواده	نقش اجتماعی زن در خانواده
نهاد مادری انتخاب‌های زنان را محدود می‌کند و زندگی آنان را حول دیگران و نه آرمان‌های خودشان شکل می‌دهد.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص ۵۵	محدودیت انتخاب، تمرکز بر دیگران	نهاد مادری و محدودیت آزادی

مادری می‌تواند هویت زن را چنان جذب کند که فرزند دلیل وجود او شود.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص ۵۶	از دست دادن هویت، تمرکز بر فرزند	هویت زن و تمرکز بر کودک
مادر در تنشی دائمی بین خواسته‌های خود و انتظارات تحمیل شده توسط خانواده و جامعه زندگی می‌کند.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص ۵۷	تنش فردی، فشار اجتماعی	تضاد فرد و جامعه
انتخاب آزادانه مادری نادر است؛ اغلب، این یک دستور اجتماعی است نه آرزوی شخصی.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص ۲۱۵	محدودیت انتخاب، فشار اجتماعی	مادری و انتخاب آزاد
حتی در جوامع مدرن، زنان به طور ظریف به نقش‌های مادری مجبور می‌شوند و برابری واقعی را دشوار می‌سازند.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص ۵۸	اجبار ظریف، نابرابری	فشار اجتماعی بر زنان
مادر بودن به معنای مسئولیت مطلق است؛ هیچ آزادی واقعی در زندگی او باقی نمی‌ماند.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص ۶۰	مسئولیت کامل، فقدان آزادی	محدودیت و مسئولیت مادری
نهاد مادری در جامعه پدرسالار به گونه‌ای طراحی شده که زن را وابسته و کنترل‌شده نگه دارد.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص ۶۲	کنترل پدرسالار، وابستگی	کنترل اجتماعی و وابستگی
یک زن مادر ممکن است در پیشرفت شخصی و تحقق آرمان‌های خود محدود شود؛ چراکه تمام توجه او به کودک است.	*کتاب جنس دوم*، ۱۴۰۱، ص ۶۴	محدودیت پیشرفت، تمرکز بر فرزند	محدودیت فردی و رشد زن

جدول۲. نمونه کدگذاری اولیه و ثانویه آثار حاجیه خانم امین؛*کتاب تفسیر مخزن العرفان و کتاب روش خوشبختی*

گزاره متنی	منبع	کدگذاری اولیه	کدگذاری ثانویه
عفاف مادر در پاکی نطفه مؤثر است.	*کتاب مخزن‌العرفان*، ۳۰۱/۸-۳۰۲	عفاف مادر	قداست جایگاه مادر
مادر عامل سعادت یا شقاوت فرزند است.	*کتاب روش خوشبختی*، ۱۳۶۹، ص۶۵-۶۶	سعادت یا شقاوت فرزند	نقش سرنوشت‌ساز مادر
شرافت و فضیلت مادر در پاکی و عفاف اوست.	*کتاب مخزن‌العرفان*، ۳۰۱/۸-۳۰۲	فضیلت مادر	ارزش اخلاقی مادری
احسان به مادر مقارن با عبادت خداوند ذکر شده است.	*کتاب مخزن‌العرفان*، ۲۹۳/۷-۲۹۴	احسان به مادر	منزلت قدسی مادر
نیکی به مادر از اساس‌های زندگی بشر است.	*کتاب مخزن‌العرفان*، ۱۳۲/۱۲-۱۳۴	نیکی به مادر	بنیاد اجتماعی مادری
افزایش محبت به مادر در زمان پیری تأکید شده است.	*کتاب مخزن‌العرفان*، ۲۹۳/۷-۲۹۴	محبت در پیری مادر	اخلاق رابطه مادر-فرزند
وحی به مادر موسی و سکینه الهی در قلب او نازل شد.	*کتاب مخزن‌العرفان*، ۳۸۴/۹-۳۸۶	وحی به مادر موسی	جایگاه معنوی مادر
اغوش مادر بهترین مکان تربیت است.	*کتاب مخزن‌العرفان*، ۱۷۰/۸-۱۷۱	تربیت در آغوش مادر	خاستگاه تربیت
اعمال و افعال مادر نخستین تربیت طفل است.	*کتاب روش خوشبختی*، ۱۳۶۹، ص۶۷-۶۸	اعمال مادر نخستین تربیت	الگوی تربیتی مادر
حالات روحی مادر در ایام بارداری در طفل اثر دارد.	*کتاب روش خوشبختی*، ۱۳۶۹، ص۶۴-۶۵	حالات روحی مادر	انتقال تربیتی پیش‌تولد
دوری طفل از اعمال زشت به عهده مادر است.	*کتاب روش خوشبختی*، ۱۳۶۹، ص۶۵-۶۶	دور کردن طفل از اعمال زشت	مراقبت اخلاقی مادر
با مادر خود به ملایمت و نیکویی سخن بگویید.	*کتاب تفسیر مخزن‌العرفان*، ۱۶/۱۰-۱۷	تکلم نیکو با مادر	احترام به مادر
احترام به مادر وظیفه دینی فرزند است.	*کتاب روش خوشبختی*، ۱۳۶۹، ص۷۰	احترام به مادر	حقوق دینی مادر
بی‌احترامی به مادر هم ردیف با شرک به خداست.	*کتاب تفسیر مخزن‌العرفان*، بی‌تا، ۱۵۲/۵-۱۵۳	بی حرمتی به مادر	جایگاه دینی ویژه مادر

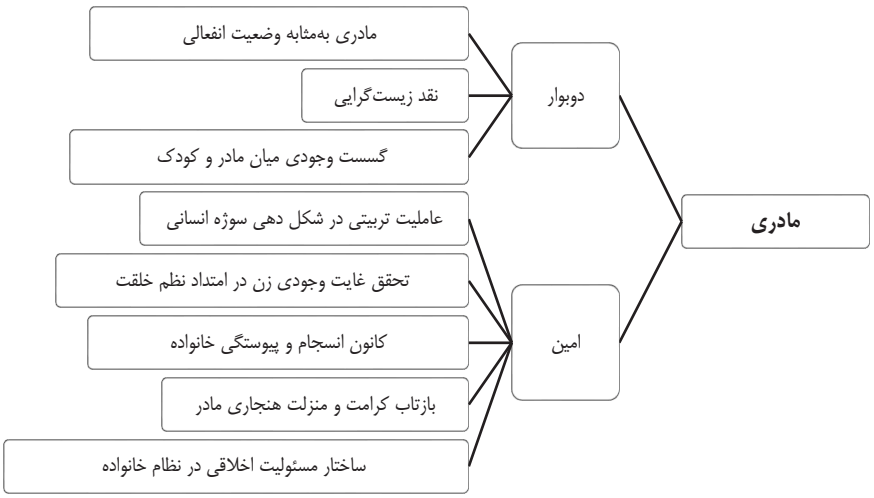
سکینه و آرامش الهی را در قلب مادر موسی قرار دادیم.	*کتاب تفسیر مخزن‌العرفان*، بی‌تا، ۳۸۶/۹	معنویت مادر	مادر در مقام دریافت وحی
مادر اصول عقاید، احکام شرعی و توحید، اصلاح خلق بد، آموزش اخلاق نیکو، تقوا، قناعت و حیارا به فرزند خود بیاموزد.	*کتاب روش خوشبختی*، ۱۳۶۹، صص ۶۵ - ۶۶	اصول تربیت قرآنی کودک	تربیت دینی توسط مادر

برای ارتقای پایایی کدگذاری، بخشی از داده‌ها به‌صورت مستقل توسط پژوهشگر دیگری که در گردآوری داده‌ها دخالت نداشت کدگذاری شد و نتایج دو نوبت کدگذاری با یکدیگر مقایسه گردید. موارد اختلاف از طریق بازگشت مجدد به متن اصلی و گفت‌وگوی تحلیلی میان کدگذاران رفع شد. همچنین برای افزایش اعتبار، تأییدپذیری و قابلیت اعتماد یافته‌ها، از راهبردهای متعددی بهره گرفته شد، از جمله: بازخوانی مکرر متن اصلی و ترجمه‌های معتبر برای اطمینان از انطباق کدها با معنای موردنظر نویسندگان؛ مقایسه مستمر مضامین با ادبیات پژوهش به‌منظور سنجش سازگاری و تمایز مفهومی؛ بازبینی همتای پژوهشی برای کاهش سوگیری تفسیری؛ ثبت و مستندسازی کامل مراحل تحلیل در نرم‌افزار MAXQDA ۱۰ برای تضمین ردیابی‌پذیری فرایند پژوهش.

همچنین، برای تقویت روایی تفسیری، مضامین استخراج‌شده همواره با شواهد متنی مستقیم بررسی شد و تفسیرها، متناسب با بافت فکری هر نویسنده انجام شد تا از هرگونه استنباط خارج از زمینه جلوگیری شود. بدین ترتیب، تحلیل حاضر بر پایه فرایندی شفاف، نظام‌مند و قابل پیگیری انجام گرفت و امکان بررسی عمیق تفاوت‌ها و نقاط همپوشان در تعریف مفهم مادری و جایگاه زنانه در دو چارچوب فلسفی و دینی را فراهم ساخت.

یافته‌های پژوهش

در بخش یافته‌های تحقیق و تحلیل آن، نتایج حاصل از کدگذاری و استخراج مضامین نشان می‌دهد که شبکه مفهومی اندیشه حاجیه خانم امین حول پنج محور اساسی فرزندآوری، جایگاه مادر، حقوق مادر، تکالیف مادر و تربیت فرزند شکل می‌گیرد؛ در حالی که در اندیشه سیمون دوبووار، مضامین محوری اغلب بر مادری به‌مثابه وضعیت انفعالی، گسست وجودی میان مادر و کودک و نقد زیست‌گرایی متمرکز است.

شکل ۱. شبکه مضامین مادری در تفکر حاجیه خانم امین و سیمون دوبووار

پس از شناسایی این مضامین، تحلیل تطبیقی انجام شد تا تفاوت‌ها و نقاط افتراق دو پارادایم دینی- اخلاقی و اگزیستانسیالیستی در فهم زن و مادری روشن شود. برخلاف تفاوت بنیادین در مبانی معرفتی (اگزیستانسیالیسم در مقابل انسان‌شناسی دینی)، تحلیل تطبیقی نشان می‌دهد که اندیشه سیمون دوبووار و بانو امین در لایه‌های زیرین در یک‌محور مشترک هم‌گرا هستند.

۱. ترکیب تطبیقی: همگرایی‌های مفهومی

با وجود شکاف معرفتی عمیق میان پارادایم اگزیستانسیالیسم و انسان‌شناسی دینی، واکاوی تطبیقی پژوهش حاضر نشان می‌دهد که در لایه‌های زیرین نظری، هم‌گرایی‌های مفهومی میان اندیشه دوبووار و بانو امین وجود دارد. این دو متفکر، برخلاف تفاوت در مبانی، در دو محور بایکدیگر هم‌سویی دارند:

الف) هم‌سوی در نقد عاملیت منفعل: نگاه دوبووار و بانو امین به زن، فراتر از یک ابژه یا شیء گذراست؛ هر دو متفکر دنبال بازتعریف زن به‌مثابه یک «سوژه آگاه» هستند. درحالی‌که دوبووار این آگاهی را در مسیر رهایی از برساخت‌های اجتماعی می‌جوید (ر. ک. ، دوبووار، ۱۴۰۱)، بانو امین آن را در مسیر مسئولیت‌پذیری نسبت به کمال انسانی و تکالیف الهی جست‌وجو می‌کند (امین، بی‌تا).

ب) پذیرش مسئولیت به‌مثابه بازتعریف هویت: برخلاف تصور رایج که آزادی در گسست از نقش‌ها دیده می‌شود، هر دو متفکر نوعی از «آزادی مسئولانه» را در نظر دارند. در این نگاه، هویت زنانه نه براساس کلیشه‌های خام، بلکه براساس انتخاب‌های آگاهانه (چه در مسیر تعالی روحی نزد بانو امین و چه در مسیر تحقق وجودی نزد دوبووار) تعریف می‌شود. بدین ترتیب، اشتراک این دو در «تقابل با نگاه تقلیل‌گرایانه به زن»، ملموس است. (ر.ک.، دوبووار، ۱۴۰۱؛ امین، بی‌تا)

نقاط افتراق نیز به شرح ذیل می‌باشد:

۱-۱. تفاوت بنیادین در تعریف سوژه زنانه

مفهوم «سوژه» یکی از مفاهیم بنیادین فلسفه مدرن است که از زمان دکارت، به‌مثابه کانون شناخت، اراده و کنش انسانی مطرح شده است. سوژه در تعریف کلاسیک، موجودی خودآگاه، مختار و مسئول است که توانایی تأمل در خویشتن و جهان پیرامون خود را دارد و از همین رهگذر، فاعلیت انسانی معنا می‌یابد (دکارت[1]، ۱۹۸۴). در فلسفه قرن بیستم، به‌ویژه در جریان‌های اگزیستانسیالیستی، این مفهوم دستخوش بازتعریف‌های عمیق شد و از چارچوب ذات‌گرایانه فاصله گرفت. در فلسفه اگزیستانسیالیستی، به‌ویژه در اندیشه ژان پل سارتر، سوژه، انسانی فاقد هرگونه ماهیت یا ذات پیشینی تلقی می‌شود و اصل «تقدم وجود بر ماهیت» بنیان فهم انسان قرار می‌گیرد. براساس این اصل، انسان ابتدا وجود می‌یابد و سپس از طریق انتخاب‌ها، تصمیم‌ها و کنش‌های خویش، ماهیت خود را می‌سازد (سارتر[2]، ۲۰۰۷). این تلقی، مبنای نظری اصلی اندیشه سیمون دوبووار درباره زن و سوژه‌گی زنانه را شکل می‌دهد و زمینه‌ای فراهم می‌کند تا هویت زنانه نه به‌مثابه امری طبیعی یا زیستی، بلکه به‌مثابه برساخته‌ای تاریخی و اجتماعی فهم شود. دوبووار این منطق اگزیستانسیالیستی را به حوزه جنسیت تعمیم داد و با طرح گزاره مشهور «زن زاده نمی‌شود، بلکه زن می‌شود» (دوبووار، ۱۹۷۵)، تصریح می‌کند که هویت زنانه حاصل ضرورت‌های طبیعی نیست، بلکه در بستر روابط قدرت، ساختارهای فرهنگی و فرایندهای تاریخی شکل می‌گیرد در این چارچوب، سوژه زنانه تنها زمانی امکان تحقق می‌یابد که زن بتواند از نقش‌هایی که به‌صورت پیشینی و طبیعی به او نسبت داده شده‌اند، فاصله بگیرد و پروژه وجودی خویش را به‌گونه‌ای آزادانه تعریف کند. از این منظر، مادری و همسری زمانی مسئله‌مند می‌شوند که به صورت سرنوشت‌های از پیش‌تعیین‌شده و نه انتخاب‌های آگاهانه، بر

1. Descartes, R.
2. Sartre, J. P.

زن تحمیل گردند. در اندیشه دوبووار، سوژه‌گی با مفهوم «تعالی» پیوندی اساسی دارد. تعالی به‌معنای توانایی فرارفتن از وضعیت‌های تثبیت‌شده، عبور از تکرار و ورود به عرصه کنش خلاق، تاریخی و اجتماعی است. در مقابل، «درون‌ماندگاری» به وضعیتی اطلاق می‌شود که فرد در چرخه طبیعت، ضرورت‌های زیستی و تکرار روزمره محصور می‌ماند (دوبووار، ۱۹۷۵).

دوبووار استدلال می‌کند که در ساختارهای تاریخی و اجتماعی خاص جوامع مدرن غربی، زنان اغلب به قلمرو درون‌ماندگاری رانده شده‌اند و مادری، در صورت تعریف‌شدن به صورت نقشی طبیعی و الزام‌آور، می‌تواند یکی از سازوکارهای این فرایند باشد. بارداری، زایمان و مراقبت مداوم از کودک، از نظر او، زن را به حوزه‌ای پیوند می‌زند که کمتر امکان تعالی، کنش اجتماعی و حضور فعال تاریخی در آن وجود دارد. (دوبووار، ۱۹۷۵) براین‌اساس، مادری در اندیشه دوبووار نه به طور ذاتی امری منفی است بلکه در شرایط تاریخی و اجتماعی معینی به تجربه‌ای مسئله‌دار تبدیل شده است؛ تجربه‌ای که در قرائت انتقادی او از وضعیت زنان در جوامع مدرن می‌تواند با فرسودگی، از خودبیگانگی و تضعیف سوژه‌گی زنانه همراه شود. هرچند دوبووار امکان انتخاب آزادانه مادری را نفی نمی‌کند، ولی با توجه به تحلیل خود از ساختارهای اجتماعی موجود، نسبت به امکان آشتی کامل و پایدار میان مادری و تحقق سوژه‌گی زنانه در این شرایط تاریخی خاص تردید نشان می‌دهد؛ زیرا ساختارهای اجتماعی موجود همچنان مادری را در چارچوب درون‌ماندگاری بازتولید می‌کنند. در مقابل، حاجیه خانم امین سوژه زنانه را بر مبنایی متفاوت تعریف می‌کند.

در پارادایم دینی- اخلاقی بانو امین، زن دارای هویتی ذاتی، فطری و برخوردار از کرامت الهی است (امین، بی‌تا، ۱۰۱/۳-۱۰۲) و سوژه‌گی زنانه نه در نفی ماهیت، بلکه در فعلیت‌بخشی آگاهانه به استعدادهای وجودی معنا می‌یابد. در این نگاه زن، انسانی مختار و مکلف است که آزادی او نه در گسست از تعهد بلکه در انتخاب آگاهانه مسیر کمال و پذیرش مسئولیت‌های اخلاقی تجلی پیدا می‌کند (امین، بی‌تا، ۱۱۱/۳-۱۱۲). برخلاف رویکرد اگزیستانسیالیستی که نقش‌ها را بالقوه تهدیدی برای سوژه‌گی می‌داند، حاجیه خانم امین، نقش‌هایی همچون مادری را امکان‌هایی برای تحقق سوژه زنانه در افق معنویت و اخلاق می‌داند. در این چارچوب، مادری نه به‌معنای بازگشت به طبیعت یا فروکاستن زن به کارکرد زیستی، بلکه کنشی آگاهانه و مسئولانه است که در آن زن نقش فعالی در تربیت انسان و ساخت نظم اخلاقی جامعه ایفا می‌کند (امین، بی‌تا، ۶۷/۴-۶۸). سوژه زنانه در اندیشه حاجیه خانم امین، از خلال مسئولیت معنا می‌یابد و آزادی بدون تعهد، نه‌تنها مطلوب نیست (امین، بی‌تا، ۱۱۱/۳-۱۱۲). ازاین‌رو، زن با پذیرش نقش مادری، نه از سوژه‌گی فاصله می‌گیرد و نه به ابژه فروکاسته می‌شود، بلکه در فرآیندی فعال و هدفمند، به تحقق وجودی و اخلاقی خود دست می‌یابد.

در مجموع، تفاوت دو ساختار درباره سوژه زنانه به تفاوتی عمیق‌تر در انسان‌شناسی آنها بازمی‌گردد. در اندیشه دوبووار، سوژه زنانه در کشاکش با نقش‌های اجتماعی و در تلاش برای رهایی از تعین‌های تحمیلی شکل می‌گیرد، در حالی که در اندیشه بانو امین، سوژه زنانه، انسانی مختار، مسئول و متعالی است که از طریق ایفای آگاهانه نقش‌های فطری، به‌ویژه مادری، به کمال فردی و اجتماعی دست می‌یابد. این اختلاف بنیادین، فهم متفاوت دو متفکر از مادری، آزادی و نقش اجتماعی زن را تبیین می‌کند و نشان می‌دهد که اختلاف آنها فقط در ارزیابی مادری نیست، بلکه در تلقی از ماهیت انسان و معنای سوژه‌گی ریشه دارد.

۱- ۲. مفهوم مادری و جایگاه آن

در اندیشه سیمون دوبووار، مادری فرآیندی زیستی- فرهنگی تعریف می‌شود که زن را در چرخه بازتولید اجتماعی قرار داده است و امکان حضور فعال او در عرصه‌های خلاق، سیاسی و اقتصادی را محدود می‌کند. او مادری را نوعی تکرار فرهنگی می‌داند که در خدمت تثبیت نظم مردسالار عمل می‌کند. (دوبووار، ۱۴۰۱، ۳۸/۲-۴۱) دوبووار در تحلیل پدیدارشناختی خود از تجربه مادری، به نوعی گسست وجودی میان مادر و کودک پس از تولد اشاره می‌کند و نشان می‌دهد که این تجربه در

فقدان حمایت‌های اجتماعی و ساختاری می‌تواند به احساس فرسودگی و بی‌میلی مادر بینجامد (دوبووار، ۱۴۰۱، ۴۶/۲-۴۸). از نظر وی ارجاع به غریزه مادری نمی‌تواند توجیهی اخلاقی برای مادری باشد و مادری فقط زمانی معنا می‌یابد که حاصل انتخابی خودمختار باشد (دوبووار، ۱۴۰۱، ۵۱/۲-۵۳).

مادری در اندیشه حاجیه خانم امین جایگاهی محوری و ارزشی دارد. در اندیشه وی، مادری نه فقط یک نقش اجتماعی، بلکه مسیری برای تحقق کمال روحانی و اخلاقی زن است و مادر، از طریق ایفای نقش تربیتی، نقشی تعیین‌کننده در ساخت شخصیت فرد و آینده جامعه ایفا می‌کند. (امین، ۱۳۶۹) تربیت فرزند در این چارچوب، مسئولیتی اساسی است که شامل آموزش اصول اعتقادی، احکام شرعی و فضایل اخلاقی و نیز صیانت کودک از انحرافات رفتاری و اخلاقی می‌شود (امین، بی‌تا، ۱۵۰/۹-۱۵۱). همچنین، جایگاه حقوقی و اخلاقی مادر در این دیدگاه بسیار والاست (امین، بی‌تا، ۳۳۴/۲-۳۳۷)، به‌گونه‌ای که احسان به مادر حتی در صورت کوتاهی پدر نیز بر فرزند واجب دانسته می‌شود (امین، بی‌تا، ۲۹۳/۷-۲۹۴) و این مسئولیت در دوران پیری مادر اهمیتی مضاعف دارد (امین، بی‌تا، ۲۹۳/۷-۲۹۴). ازاین‌رو، مادری در پارادایم دینی نه محدودیت، بلکه ترکیبی از کرامت، مسئولیت و فضیلت اخلاقی است.

۱- ۳. نقش زن در جامعه

در نگاه سیمون دوبوار، استقلال اقتصادی و برخورداری از جایگاه اجتماعی برابر با مردان، شرط اساسی آزادی زن به شمار می‌آید. او معتقد است تا زمانی که زنان به استقلال مالی دست نیابند، همچنان در موقعیت وابستگی باقی خواهند ماند. (دوبووار، ۱۴۰۱، ۲۹/۲-۳۲) دوبوار همچنین به ساختارهای اجتماعی انتقاد می‌کند که زنان را هم‌زمان به ایفای نقش مادری، همسری و مدیریت خانه ملزم می‌کند، بی‌آنکه حمایت‌های قانونی و اجتماعی متناسب با این مسئولیت‌ها فراهم شود (دوبووار، ۱۴۰۱، ۳۳/۲-۶۹). از این منظر، مادری می‌تواند به مانعی جدی در مسیر برابری اجتماعی زنان تبدیل شود (دوبووار، ۱۴۰۱، ۵۶/۲-۵۹). در مقابل، حاجیه خانم امین با تکیه بر آموزه‌های اسلامی، زن را موجودی ارزشمند و اثرگذار در تمامی عرصه‌های اجتماعی می‌داند. از نگاه او، حضور زن در خانواده، اقتصاد، فرهنگ و حتی سیاست نه‌تنها مجاز بلکه در بسیاری موارد ضروری است (امین، ۱۳۶۹). شواهد قرآنی و تاریخی، از جمله نقش‌آفرینی زنانی همچون حضرت خدیجه علیها السلام (در صدر اسلام) در تجارت، نقش حضرت زهرا علیها السلام در عرصه علمی، سیاسی و اجتماعی و نقش سمراء بنت نهیک در نظارت اجتماعی، مؤید این دیدگاه است (ربانی و منتظرالقایم، ۱۴۰۴). در این چارچوب، مادری مانع مشارکت اجتماعی زن نیست، بلکه می‌تواند در کنار فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی، به شکلی متوازن تحقق یابد.

۱- ۴. فرزندآوری و تربیت

از نظر دوبوار، فرزندآوری اغلب ابزاری برای بازتولید فرهنگی و تثبیت نقش‌های سنتی زنان است. (دوبووار، ۱۴۰۱، ۳۸/۲-۴۱) او معتقد است که زنان از طریق فرزندآوری، از پیگیری پروژه‌های شخصی، خلاقیت و تحقق فردی بازمی‌مانند (دوبووار، ۱۴۰۱، ۴۲/۲-۴۵) و در چارچوب انتظارات اجتماعی محدود می‌شوند (دوبووار، ۱۴۰۱، ۴۹/۲-۵۱). در مقابل، حاجیه خانم امین فرزندآوری را فرآیندی الهی- اخلاقی می‌داند که با معنا و هدف همراه است. از نظر وی، مادر مسئول تربیت همه‌جانبه کودک است؛ تربیتی که ابعاد جسمی، اخلاقی، معنوی و اجتماعی را دربر می‌گیرد. فرزندآوری در این چارچوب، نه مانع آزادی زن، بلکه بستری برای ایفای نقش تمدن‌ساز و اخلاق‌محور اوست (امین، ۱۳۶۹).

۱- ۵. آزادی و مسئولیت

در ساختار اگزیستانسیالیستی دوبوار، آزادی زن در گرو رهایی از محدودیت‌های طبیعی و اجتماعی است. (دوبوار، ۱۴۰۱، ۶۱/۲-۶۴) اگر مادری و ازدواج مبتنی بر انتخاب آزادانه نباشند به ابژه‌سازی زن می‌انجامند (دوبووار، ۱۴۰۱، ۶۵/۲-۶۸).

ازاین‌رو، آزادی اغلب در تقابل با نقش‌های سنتی تعریف می‌شود (دوبووار، ۱۴۰۱، ۶۹/۲-۷۱). در مقابل، حاجیه خانم امین آزادی را مفهومی هم‌راستا با مسئولیت می‌داند. آزادی زن در این نگاه، در شناخت ظرفیت‌های ذاتی، انتخاب آگاهانه نقش‌ها و پذیرش مسئولیت‌های اخلاقی و اجتماعی معنا می‌یابد. نقش مادری نه‌تنها آزادی زن را محدود نمی‌کند، بلکه فرصتی برای تحقق کمال انسانی و مشارکت معنادار در جامعه فراهم می‌آورد (امین، ۱۳۶۹). در حالی که آزادی در اندیشه دوبوار با نفی نقش‌های سنتی پیوند خورده است، در پارادایم دینی- اخلاقی حاجیه خانم امین، آزادی و مسئولیت در افق تعالی انسانی به‌صورت هم‌زمان تحقق می‌یابند.

۲. تحلیل یافته‌ها

تحلیل تطبیقی مفاهیم زن و مادری در دو ساختار اگزیستانسیالیستی و دینی- اخلاقی نشان می‌دهد که تفاوت‌های بنیادین در نگاه به سوژه زنانه و نقش مادری، نه تنها به روش‌شناسی، بلکه به انسان‌شناسی هر ساختار بازمی‌گردد. سیمون دوبووار، نماینده فمینیسم اگزیستانسیالیستی، زن را سوژه‌ای اکتسابی می‌داند که هویت زنانه‌اش در تعامل با ساختارهای اجتماعی، فرهنگی و تاریخی شکل می‌گیرد و مادری را نقشی محدودکننده معرفی می‌کند که اغلب آزادی، خلاقیت و حضور فعال اجتماعی زن را کاهش می‌دهد. مادری در این رویکرد، تجربه‌ای است که تحت تأثیر انتظارات تحمیلی جامعه و نظام‌های مردسالارانه قرار دارد و بدون اختیار و آگاهی، می‌تواند زن را به کارکرد زیستی و چرخه بازتولید فرهنگی محدود کند. از این منظر، تحقق سوژه‌گی زنانه منوط به فاصله گرفتن از نقش‌های تحمیلی و بازتعریف انتخاب‌ها و پروژه وجودی است؛ زیرا مادری تحمیلی با وابستگی، ازخودبیگانگی و محدود کردن ظرفیت‌های فردی و اجتماعی همراه است.

در مقابل، در دیدگاه دینی- اخلاقی حاجیه خانم امین، زن موجودی با هویت ذاتی، ظرفیت‌های فطری و کرامت الهی است و مادری، مسیر تحقق این ظرفیت‌ها و ابزاری برای ایفای مسئولیت اخلاقی و اجتماعی می‌باشد. در این چارچوب، آزادی زن با پذیرش آگاهانه نقش‌ها و انجام مسئولیت‌های اخلاقی، اجتماعی و تربیتی تعریف می‌شود و مادری نه محدودیت، بلکه فرصتی برای رشد معنوی، تربیت نسل آینده و اثرگذاری اجتماعی است. فرزندآوری در این دیدگاه، نه مانع تحقق فردی، بلکه زمینه‌ای برای تربیت اخلاقی و معنوی کودک و توسعه شخصیت زن فراهم می‌آورد و مادر با ایفای نقش تربیتی، مسئولیت اجتماعی و اخلاقی خود را تحقق می‌بخشد.

تحلیل عمیق این موضوع نشان می‌دهد که منشأ اعتبار نقش زن در پارادایم اگزیستانسیالیستی اجتماعی و تاریخی است و هویت زن براساس روابط قدرت و محدودیت‌های ساختاری ساخته می‌شود، در حالی که در ساختار دینی- اخلاقی، سوژه زنانه فطری و معنادار است و مادری، مسیر تحقق هویت ذاتی و کمال اخلاقی زن شمرده می‌شود. این تفاوت بنیادین، در تعریف آزادی نیز نمود دارد؛ دوبوار بر نفی محدودیت‌ها و نقش‌های تحمیلی تأکید دارد و آزادی زن را در رهایی از نقش‌های سنتی می‌داند، اما امین آزادی را با مسئولیت، انتخاب آگاهانه و ایفای نقش‌ها هماهنگ می‌بیند، به‌گونه‌ای که مسئولیت و آزادی در تضاد نیستند بلکه مکمل یکدیگرند.

در بعد مادری، دوبووار مادری را فرآیندی زیستی- فرهنگی و محدودکننده می‌داند که اغلب با گسست وجودی میان مادر و کودک و تجربه فرسودگی همراه است و فقط زمانی معنا پیدا می‌کند که انتخاب خودمختارانه صورت گیرد. در مقابل، بانو امین، مادری را کنشی اخلاقی و تربیتی می‌داند که نقش مادر در تربیت نسل و ارتقای ارزش‌های اخلاقی و معنوی برجسته است. مادری در این دیدگاه، فرصتی برای مشارکت فعال اجتماعی و تحقق کمال فردی است، نه محدودیتی برای آزادی و سوژه‌گی زنانه.

فرزندآوری و تربیت نیز محور دیگری است که تفاوت دو پارادایم را روشن می‌کند. دوبووار فرزندآوری را اغلب وسیله‌ای برای بازتولید فرهنگی و تثبیت نابرابری‌های جنسیتی می‌بیند و آن را محدودکننده پروژه‌های فردی و خلاقیت زن می‌داند. ولی بانو امین، فرزندآوری را فرآیندی الهی- اخلاقی می‌شمارد که مادر از طریق آن می‌تواند تربیت اخلاقی، معنوی و اجتماعی

کودک را تضمین کند و نقش تمدن‌ساز خود را در جامعه ایفا نماید. بدین ترتیب، مادری در ساختار دینی- اخلاقی همزمان با ایفای نقش اجتماعی و رشد اخلاقی، زمینه تحقق شخصیت زن را نیز فراهم می‌آورد.

نقش زن در جامعه نیز تفاوت دو دیدگاه بانو امین و دوبوار را بازتاب می‌دهد؛ دوبووار تمرکز خود را بر استقلال اقتصادی و نقد ساختارهای اجتماعی قرار می‌دهد که زنان را محدود به ایفای نقش‌های هم‌زمان مادری و همسری می‌کند و اغلب حمایت قانونی و اجتماعی متناسب با این مسئولیت‌ها را فراهم نمی‌آورد. درحالی‌که بانو امین، ارزش و اثرگذاری زن را در تمامی عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مورد تأکید قرار می‌دهد و مادری را مانعی برای مشارکت اجتماعی یا اقتصادی زن نمی‌داند، بلکه این دو در تعاملی متوازن می‌توانند همزمان تحقق یابند.

تحلیل تطبیقی دو دیدگاه نشان می‌دهد که فهم مادری و سوژگی زنانه به‌طور بنیادین به چارچوب فلسفی و ارزش‌های جامعه وابسته است. در ساختار اگزیستانسیالیستی دوبووار، با تمرکز بر تجربه‌های تاریخی ستم و نابرابری زنان در جوامع مدرن، مادری را در قالب نهاد اجتماعی مسلط و نه به‌مثابه تجربه‌ای ذاتی و جهان‌شمول، بلکه عاملی بالقوه محدودکننده تحلیل می‌شود. درحالی‌که در پارادایم دینی- اخلاقی، مادری فرصتی برای تحقق کمال، مسئولیت اجتماعی و تربیت نسل آینده است. این تفاوت‌ها بر اهمیت نگاه سیستماتیک و مبنایی به موضوع زن و مادری تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که هر رویکرد، آزادی، مسئولیت و نقش اجتماعی زن را در باف خاص خود معنا می‌بخشد.

جدول ۳. مقایسه تطبیقی دیدگاه بانو امین و سیمون دوبوار

محور مقایسه	دیدگاه حاجیه خانم امین	دیدگاه سیمون دوبووار
ماهیت مادری	وظیفه ذاتی الهی فرصت تحقق کمال	بر ساخته فرهنگی محدودیت و سلب اختیار
رابطه با ازادی زن	مسیر انتخاب اگاهانه و توسعه ظرفیت‌های اخلاقی و اجتماعی	مانع آزادی و استقلال اقتصادی و اجتماعی
رابطه با فرزند	ارتباط عاطفی و تربیتی، پرورش اخلاقی و معنوی	گسست وجودی، بیگانگی، بی میلی و دلسردی
نقش اجتماعی	ارتقا جایگاه اجتماعی و معنوی، مشارکت در جامعه از طریق خانواده و تربیت نسل	بازتولید ستم مردسالارانه، محدود به خانواده
اهداف مادری	تحقق هدف الهی و اجتماعی، تربیت فرزند صالح، تکمیل شخصیت زن	حذف یا محدود کردن نقش‌های سنتی، آزادی از مادر شدن

نتیجه‌گیری

تحلیل تطبیقی میان ساختار دینی- اخلاقی حاجیه خانم امین و پارادایم اگزیستانسیالیستی سیمون دوبووار، امکان فهم عمیق‌تری از تفاوت‌های بنیادین در تلقی از زن، سوژگی زنانه و معنای مادری فراهم می‌آورد. در اندیشه سیمون دوبووار، زن نه براساس ذات از پیش‌تعیین‌شده، بلکه در فرآیندی تاریخی و اجتماعی «زن می‌شود»؛ به بیان مشهور او، «زن زاده نمی‌شود، بلکه ساخته می‌شود». در این چارچوب، مادری بیش از آنکه یک انتخاب آزادانه باشد، نقشی اجتماعی و فرهنگی تلقی می‌شود که در بستر نظام‌های مردسالارانه شکل گرفته و به‌تدریج به ابزاری برای محدودسازی آزادی زن و جلوگیری از تحقق ظرفیت‌های فردی، خلاق و اجتماعی او تبدیل شده است. از منظر دوبووار، مادری اغلب با وابستگی، ازخودبیگانگی و تقلیل زن به کارکرد زیستی پیوند می‌خورد و همین امر سبب می‌شود که زن از ایفای نقش فعال به‌عنوان سوژه‌ای خودآیین بازبماند و در چارچوب انتظارات تحمیلی جامعه تعریف شود. (دوبوار، ۱۴۰۱)

در مقابل، حاجیه خانم امین با تکیه بر مبانی دینی، اخلاقی و هستی‌شناختی، تصویری متفاوت از زن و مادری ارائه می‌دهد. در این نگاه، زن دارای هویتی ذاتی و فطری است که ریشه در خلقت الهی دارد و مادری نه یک تحمیل اجتماعی، بلکه یکی از مسیرهای اساسی تحقق این فطرت و رسیدن به کمال روحانی شمرده می‌شود. مادری در اندیشه حاجیه خانم

امین، مسئولیتی آگاهانه و فضیلتی اخلاقی است که زن از طریق آن می‌تواند در فرآیند تربیت انسان و ساخت جامعه‌ای اخلاق‌مدار مشارکت فعال داشته باشد. آزادی زن در این چارچوب، نه به‌معنای نفی نقش‌ها، بلکه در انتخاب آگاهانه و تحقق ظرفیت‌های الهی تعریف می‌شود؛ به‌گونه‌ای که مسئولیت، تعهد و آزادی در تعارض با یکدیگر قرار نمی‌گیرند، بلکه به شکلی درهم‌تنیده معنا می‌یابند (امین، بی‌تا).

تفاوت اساسی رویکرد اسلامی و اگزیستانسیالیستی را می‌توان در مبانی فلسفی و هستی‌شناختی آنها جست‌وجو کرد. درحالی‌که دوبووار سوژه زنانه را محصول شرایط تاریخی و ساختارهای اجتماعی می‌داند و بر اکتسابی بودن هویت زن تأکید می‌کند، حاجیه خانم امین بر وجود هویتی فطری و معناداری برای زن که پیش از هر صورت‌بندی اجتماعی وجود دارد، تأکید می‌کند. همچنین، مادری در اندیشه دوبووار اغلب سازوکاری برای بازتولید نظم مردسالار و تثبیت نابرابری‌های جنسیتی است، در حالی که در دیدگاه دینی- اخلاقی حاجیه خانم امین، مادری بنیان تربیت نسل صالح، انتقال ارزش‌های اخلاقی و تحقق رسالت اجتماعی زن به‌شمار می‌آید. از این منظر، آزادی در نگاه دوبووار با نقد و نفی نقش‌های تحمیلی تعریف می‌شود، اما در نگاه حاجیه خانم امین، آزادی در پذیرش آگاهانه نقش‌ها و انجام مسئولیت‌ها در افق تعالی انسانی معنا پیدا می‌کند.

برخلاف تفاوت‌های بنیادین در مبانی هستی‌شناختی و ساختاری، تحلیل تطبیقی نشان می‌دهد که اندیشه هر دو متفکر در لایه‌های زیرین بر دو محور مشترک هم‌گرا هستند: نخست، «نقد عاملیت منفعل»؛ هر دو به دنبال بازتعریف زن به عنوان یک «سوژه آگاه» هستند که نباید فقط پذیرای نقش‌های از پیش تعیین‌شده یا تحمیلی باشد. دوم، «پذیرش مسئولیت به مثابه بازتعریف هویت»؛ در این نگاه، هویت زنانه نه براساس کلیشه‌های خام و بی‌اراده، بلکه براساس انتخاب‌های آگاهانه و پذیرش مسئولیت‌های برخاسته از آن تعریف می‌شود. بدین ترتیب، اشتراک این دو در «تقابل با نگاه تقلیل‌گرایانه به زن» ملموس است.

در نهایت می‌توان گفت که ساختار دینی- اخلاقی حاجیه خانم امین، مادری را به‌مثابه امری هم‌زمان آزادانه، مسئولانه و اجتماعی بازتعریف می‌کند و آن را در تضاد با کنش‌گری و مشارکت اجتماعی زن نمی‌بیند، بلکه مکمل آن می‌داند. در مقابل، ساختار اگزیستانسیالیستی دوبووار با تمرکز بر تجربه‌های تاریخی ستم و نابرابری، مادری را اغلب عاملی محدودکننده تحلیل می‌کند. بدین‌ترتیب، اختلاف دو رویکرد نه به معنای تقابل ساده میان ارزش‌گذاری مثبت یا منفی مادری، بلکه بازتاب دو چارچوب انسان‌شناختی و اخلاقی متفاوت است که هر یک در بستر تاریخی و معرفتی خاص خود قابل فهم‌اند.

پیشنهادات

با توجه به یافته‌های این پژوهش و با هدفِ گذار از تحلیل‌های نظری به سمت ارائه راهکارهای عملیاتی در ساختار اجتماعی و فرهنگی، پیشنهادات زیر در دو سطح توسعه دانش و کاربرد عملی ارائه می‌شود:

الف) پیشنهادات پژوهشی

با هدف عمیق‌تر شدن درک مفاهیم بنیادین و پر کردن شکاف‌های نظری موجود، انجام پژوهش‌های زیر پیشنهاد می‌شود:

مطالعه مقایسه‌ای مفهوم مادری: انجام پژوهش‌های تطبیقی میان روایت‌های کلاسیک اسلامی و رویکردهای نوظهور در «فمینیسم اسلامی» برای تبیین نقاط اشتراک و افتراق در تعریف نقش مادری.

مطالعه کیفی و عمیق بر روی تجربه زنان از مفهوم «آزادی»، به گونه‌ای که تقابل یا تعامل میان آزادی فردی (در نگاه دینی و فمینیستی) با بستر مسئولیت‌پذیری مادری را بررسی کند.

بررسی رابطه میان سه‌گانه «آزادی، مسئولیت و مادری» در جوامع دینی و غیرغربی برای پرهیز از تعمیم پذیری مدل‌های غربی به بافت‌های اسلامی.

ب) دستاوردهای عملیاتی پژوهش

این بخش به تبیین چگونگی استفاده از یافته‌های پژوهش در حوزه‌های اجرایی و ساختاری می‌پردازد تا از تضاد میان هویت فردی و نقش‌های اجتماعی جلوگیری شود:

در حوزه سیاست‌گذاری: ضرورت تدوین و ایجاد زیرساخت‌های حمایتی (مانند تسهیلات اجتماعی و اقتصادی) که تعادل میان مسئولیت‌های تربیتی مادر و آزادی‌های فردی زن را تضمین کند، به گونه‌ای که مادری از یک نقش صرفاً زیستی یا تحمیلی، به یک جایگاه دارای کرامت و استقلال بدل شود.

در حوزه آموزش: بازنگری در محتوای برنامه‌های درسی (مدرسه و دانشگاه) با هدفِ گذار از الگوهای تک‌بعدی هویت‌سازی به سمت رویکردهایی که توازن میان استقلال فردی و نقش‌های اجتماعی-مسئولیت‌پذیر را در چارچوب ارزش‌های اخلاقی تبیین می‌کنند.

در حوزه مشاوره: ضرورت تغییر در رویکردهای مشاوره خانواده، گذار از الگوهای تقابلی (که هویت فردی را در تضاد با نقش مادری می‌بینند) به سمت الگوهای یکپارچه‌ساز که بر توازن میان استقلال روانی و مسئولیت‌پذیری در نقش‌های خانوادگی تأکید دارند.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسنده مقاله تأکید می‌کند که کلیه اصول اخلاقی در انجام و انتشار این پژوهش رعایت شده است. همچنین، اصول مربوط به محرمانگی اطلاعات و استفاده از داده‌ها در چارچوب اهداف پژوهش رعایت شده است.

عدم سوء رفتار علمی

نویسنده اعلام می‌کند که در انجام و گزارش پژوهش حاضر از هرگونه سوءرفتار علمی، از جمله جعل یا دستکاری داده‌ها، تحریف نتایج، سرقت علمی و سایر رفتارهای مغایر با اصول اخلاق پژوهش، پرهیز شده است.

مشارکت نویسندگان

کلیه مراحل مفهوم‌پردازی و نگارش توسط نویسنده انجام شده است.

تعارض منافع

نویسنده عدم وجود تعارض منافع (Conflict of Interest) را در ارتباط با این پژوهش اعلام می‌کند. به عبارت دیگر، هیچ‌گونه تعارض منافع مالی، سازمانی یا شخصی وجود ندارد که بتواند بر طراحی، اجرا، تحلیل یافته‌ها یا گزارش نتایج پژوهش تأثیرگذار باشد.

حامی مالی

این پژوهش بدون دریافت هر گونه حمایت مالی از سازمان‌های دولتی تجاری یا غیرانتفاعی انجام شده است.

سپاسگزاری

نویسنده مقاله از که کلیه کسانی که حامی معنوی ایشان در انجام پژوهش بوده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کند.

منابع

امین، بانو حاجیه خانم (۱۳۶۹). *روش خوشبختی*. اصفهان: نشاط.

امین، بانو حاجیه خانم (بی‌تا). *مخزن العرفان در تفسیر قرآن (جلدهای مختلف)*. اصفهان: نشاط.

باقریان، زهره (۱۴۰۲). فمینیسم و نظریه تحلیل جنسیت در تاریخ‌نگاری. *مجله تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری*، ۳۳(۳۱)، ۳۵- ۵۵.

چاوشی، سیده سارا.، و بستان، حسین (۱۳۹۸). نقد و بررسی ماهیت و چیستی زن در فمینیسم اگزیستانسیالیستی سیمون دوبووار. *فصلنامه معرفت فرهنگی اجتماعی*، -(۴۰)، ۱۲۲-۱۳۸.

حسینی، محمد (۱۳۹۴). *جایگاه زن در خانواده و تربیت فرزند*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.

حسینی، محمد (۱۴۰۲). *تحلیل نقش‌های جنسیتی در رویکردهای فمینیستی*. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.

ربانی اصفهانی، حوریه.، و منتظرالقائم، اصغر (۱۴۰۴). مدل مفهومی کنشگری اجتماعی زنان بر اساس سیره امامان معصوم علیهم‌السلام در قیاس با جریان‌های فکری معاصر. *پژوهشنامه تاریخ تشیع*، ۵(۱)، ۲۵- ۵۴.

رسولی‌پور، رسول.، و مهدوی، ناهید (۱۳۹۲). نقد دیدگاه فمینیستی سیمون دوبووار درباره ازدواج و مادری با رویکرد به اندیشه‌های امام خمینی رحمه‌الله. *پژوهشنامه متین*، -(۵۹)، ۴۵-۶۰.

روحانی مشهدی، فاطمه (۱۳۹۳). *نقش اجتماعی زنان در قرآن و حدیث*. مشهد: دانشگاه فردوسی.

رودگر، نرگس (۱۳۸۸). *تاریخچه نظریات، گرایش‌ها، نقد فمینیسم*. تهران: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.

رودگر، نرگس (۱۳۹۴) *جامعه‌شناسی جنسیت: تحلیل مناسبات قدرت در خانواده*. تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.

صفوت صفایی، شیدا.، و قدسی، سید فضل‌الله (۱۳۹۶). بررسی غریزه مادری بر پایه نظریه‌های سیمون دو بوار. *فصلنامه علمی-پژوهشی زن و فرهنگ*، ۹(۳۴)، ۹۵-۱۱۰.

صفوت صفایی، شیدا.، و قدسی، فضل‌الله (۱۳۹۸). بررسی تطبیقی مادر و مادری در اندیشه‌های سیمون دوبووار و عرفان اسلامی. *نشریه عرفان اسلامی*، ۱۶(۶۲)، ۲۴۰- ۲۶۳.

طیبی، ناهید.، علیپور، فاطمه (۱۴۰۲). بازخوانی جایگاه و نقش مادر و فرهنگ مادری در تمدن نوین اسلامی. *نشریه مطالعات اسلامی زنان و خانواده*، ۱۰(۲)، ۱۷۱-۱۹۰.

محمدی‌اصل، عباس (۱۳۸۴). *برساخت اجتماعی جنسیت*. تهران: گل‌آذین.

References

Amin, B. H. K. (1990). *The method of happiness*. Isfahan: Neshat.

Amin, B. H. K. (n.d.). *Makhzan al-'Irfan: An exegesis of the Quran (Multiple Volumes)*. Isfahan: Neshat.

Bagherian, Z. (2023). Feminism and gender analysis theory in historiography. *Journal of History-Thinking and Historiography*, 33(31), 35-55.

Chavoshi, S. S., & Bostan, H. (2019). A critique of the nature and essence of woman in the existentialist feminism of Simone de Beauvoir. *Quarterly Journal of Cultural and Social Knowledg*e, 40, 122-138.

De Beauvoir, S. (1975). *The second sex*.Trans: H. M. Parshley. New York: Alfred A. Knopf.

De Beauvoir, S. (2009). *Second sex*. Tehran: Tous Publication.

Descartes, R. (1984). *The philosophical writings of Descartes* (Vol. 2). Trans: J. Cottingham, R. Stoothoff, & D. Murdoch). Cambridge: Cambridge University Press.

Hosseini, M. (2015). *The status of women in the family and child rearing*. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies.

Hosseini, M. (2023). *Analysis of gender roles in feminist approaches*. Tehran: Allameh Tabataba'i University Press.

Mohammadiasl, A. (2005). *Social construction of gender*. Tehran: Gol-Azin.

Moi, T. (1994). *Simone de Beauvoir: The making of an intellectual woman*. Oxford: Oxford University Press.

Rabbani Isfahani, H., & Montazeralqaem, A. (2025). A conceptual model of women's social activism based on the conduct of the infallible Imams (PBUH) in comparison with contemporary intellectual movements. *Journal of Shiite History*, 5(1), 25-54.

Rasoulipour, R., & Mahdavi, N. (2013). Criticism of Simone de Beauvoir's feminist perspective on marriage and

motherhood with an approach to the thoughts of Imam Khomeini (PBUH). *Matin Research Journal,* 59, 45-60.

Rodgar, N. (2009). *History of theories, trends, and critique of feminism.* Tehran: Office of Women's Studies and Research.

Rouhani Mashhadi, F. (2014). *The social role of women in the Quran and Hadith.* Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad.

Sadeghi Fasaei, S. (2005). A comparative study of mother and motherhood in the thoughts of Simone de Beauvoir and Islamic mysticism. *Hawza Seminary Website.*

Safaei, S., & Ghodsi, S. F. (2017). An investigation into the maternal instinct based on the theories of Simone de Beauvoir. *Scientific-Research Quarterly of Women and Culture,* 9(34), 95-110.

Sartre, J. P. (2007). *Existentialism is a humanism* .Trans: C. Macomber. New Haven: Yale University Press.

Tayyebi, N., & Alipour, F. (2023). Rereading the status and role of the mother and the culture of motherhood in the new Islamic civilization. *Journal of Islamic Studies on Women and Family,* 10(2), 171-190.